

HYVIÄ KYSYMYKSIÄ

– eettinen erityistaidetoiminta

1. Painos
© Kettuki ry ja Minna Haveri
HYVIÄ KYSYMYKSIÄ – eettinen erityistaidetoiminta
Kettuki 2016, Hämeenlinna
ISBN 978-952-67682-3-6 8
www.kettuki.fi

Teksti ja kokonaisuus: Minna Haveri
Graafinen suunnittelu: Pisama Art, Mari Villanen
Valokuvat: Lumi Loun, kuvien teokset Miia Ruohonen

Julkaisu on saanut tukea Suomen Kulttuurirahastolta

ESIPUHE	6
JOHDATUS EETTISTEN KYSYMYSTEN ÄÄRELLE	7
Miksi eettistä pohdintaa tarvitaan?	8
Kuka tietää oikeat vastaukset?	8
1. OIKEUS OSALLISUUTEEN	10
Mistä tukea vaatimuksille?	12
Onko kulttuurimme reilu kaikille?	13
• Avaimia yhdenvertaisuuteen	14
Mitä on osallisuus?	15
Miten kulttuurista osallisuutta tuetaan?	16
Ketkä erityistaidetoimintaa järjestävät?	17
Mitä Kettuki tekee?	19
2. ERITYISIÄ TAIDEKYSYMYKSIÄ	20
Miksi taide on tärkeää?	22
Kuuluuko taide vain lahjakkaille?	22
Kenelle taidetta tehdään?	23
Tarvitaanko taidepuheessa selkokieltä?	24
Tarvitseeko taide etuliitteitä?	25
Mitä käsitteet tarkoittavat?	27
3. ERITYINEN TUKI TAITEESSA	28
Mikä tekee taidetoiminnasta erityistä?	30
Mitä tarkoittaa erityinen tuki?	31
• Hyviä toimintatapoja	32
Ammattitaiteilija, taideharrastaja vai ikuinen oppilas?	33
Mistä tuntee hyvän ohjaajan?	34
Mitä tarkoittaa mentorointi?	35
4. HYVÄ YMPÄRISTÖ	38
Millainen on turvallinen työympäristö?	40
Millainen on luottamuksellinen työympäristö?	41

5. TAITEEN TEKIJÄN OIKEUDET	42
Kuka päättää?	44
Kenen taide?	45
Onko julkisuus pahasta?	46
Saako teoksia myydä?	47
6. SOPIMUSTEN TEKO	48
Mistä olisi hyvä keskustella sopimusten teon yhteydessä?	51
Voiko toimintaa kuvata?	51
Mitä lupia tarvitaan taideteosten välittämiseksi?	52
Voiko teoskuvia käyttää painotuotteissa?	52
Miten toimia taiteilijan edustajana?	53
7. TAITEEN ARVOT, SISÄLTÖ JA KÄYTÄNNÖT	54
Mitä erityistaidetoiminnassa tavoitellaan?	56
Millaista on hyvä ja oikea taide?	57
Onko kaikki aiheet sallittuja?	58
Saako vammaisuudesta puhua?	59
Milloin vammaisuudesta pitää puhua?	60
Saako mallikuvia käyttää?	61
Onko materiaaleilla merkitystä?	62
Onko aina pakko onnistua?	63
LOPUKSI	64
LYHYESTI SELKOKIELELLÄ	65
LÄHTEET JA LISÄTIEDOT	66
LUPA VALOKUVAAMISEEN JA VALOKUVIEN KÄYTTÖÖN	68

ESIPUHE

Erityistaidetoiminnassa olemme jatkuvan eettisen pohdinnan äärellä. Tämän oppaan tavoitteena on nostaa esille usein toistuvia kysymyksiä ja tarjota niihin vastauksia.

Teksti sisältää anonyymeja sitaatteja erityistä tukea tarvitsevilta taiteilijoilta sekä erityistaidetoimijoilta. Kiitos haastatteluista Rinnekodin Nyyttipuisto Helsingissä, Kaarisilta Nastolassa ja OmaPolku Tampereella sekä Inuti-studio Tukholmassa. Opasta varten tietämystään ovat jakaneet myös Kansalaisuusyksikön johtaja Susanna Hintsala Kehitysvammaliitosta ja Kehitysvammaisten Tukiliitosta Jutta Keski-Korhonen, Tanja Salisma ja Kari Vuorenpää sekä Kettukin omat asiantuntijat. Erityiskiitos Kettukin toiminnanjohtaja Päivi Liljalle, joka on osallistunut niin oppaan suunnitteluun kuin sen toteutukseenkin sekä työharjoittelija Satu Heleniukselle, joka laajan kyselyn avulla kartoitti erityistaidetoiminnan rakenteita maassamme. Kiitos keskusteluista myös Aula-työkodin henkilökunnalle ja taideohjaajakollegalleni Anna Vesalalle, sillä he ovat kullekin syksyn aikana opettaneet minulle paljon uutta vertaisohjaajuudesta ja yhdenvertaisuudesta.

Alan eettinen ohjeistus on kollegiaalisesti luotu ja ajassa elävä. Siksi tämä opas on rakennettu niin, että sen tietoja ja näkemyksiä on mahdollista päivittää tarpeen tullen. Mikäli haluat ehdottaa lisäyksiä tai korjauksia sisältöön, lähetä muutosehdotuksesi allekirjoittaneelle seuraavaa päivitystä varten.

Minna Haveri, taiteen tutkija, TaT

minna.haveri@kettuki.fi

JOHDATUS EETTISTEN KYSYMYSTEN ÄÄRELLE

Erityistaidetoiminnan eettiset kysymykset on aihe, josta on puhuttu paljon, mutta kirjoitettu vähän. Käsillä olevaan julkaisuun on koottu tavallisempia Kettukin verkostoseminaareissa esitettyjä kysymyksiä ja taidetyön ongelmakohtia. Käsiteltyjen asioiden laajuus vaihtelee varsin käytännönläheisistä taidetoiminnan kysymyksistä kulttuurin yleiseen arvopohdintaan. Oppaassa esitettyjä vastauksia ja käytännön ratkaisuja on etsitty ja pohdittu yhdessä erityistä tukea tarvitsevien taiteilijoiden, taideohjaajien ja muiden asiantuntijoiden kanssa.

Julkaisu on ensisijaisesti suunnattu erityistaidetoiminnan parissa työtään tekeville taide-, kulttuuri-, sosiaali- ja terveysalan toimijoille sekä opiskelijoille. Erityistaidetoiminnan alaan kuuluu kehitysvammaisten, autismin kirjon henkilöiden sekä laaja-alaisia oppimisen ongelmia omaavien henkilöiden tuettu taidetyökentely. Uskomme sen kuitenkin herättävän mielenkiintoa myös muiden taidetoimijoiden parissa. Haasteet ja kysymykset ovat taiteen uusissa yhteiskunnallisissa toimintaympäristöissä usein samankaltaisia.

Julkaisun perustana on jokaisen ihmisen oikeus taiteeseen ja kulttuuriin ja sen myötä syntyvä kokemus osallisuudesta. Tärkeitä ja ajankohtaisia kysymyksiä ovat taiteen merkitys, tavoitteet ja paikka yhteiskunnassa sekä taidepuheessa käytyt käsitteet. Oppaassa pohditaan myös, mitä tarkoittaa erityinen tuki ja millainen on mahdollistajan rooli ja vastuu erityistaidetoiminnassa.

Taiteen tekijän oikeudet ja teosoikeudet kuuluvat sekä taiteen etiikkaan että juridiikkaan. Erilaisten sopimusten tekoa varten julkaisuun on kirjattu keskustelurunkoja, joiden tarkoituksena on selkiyttää päätöksen tekoa ja sopimista.

Oppaan päättää pohdinta erityistaidetoiminnan sisällöllisistä tavoitteista ja käytäntöjä ohjaavista arvoista.

Miksi eettistä pohdintaa tarvitaan?

Eettisen erityistaidetoiminnan kivijalkana voidaan pitää sitä, että olemme kiinnostuneita pohtimaan ja kyseenalaistamaan toimintamme perusteita. Epäkohtien ja epävarmuuksien esille nostaminen on avain alamme kehitykseen.

Eri ammattikunnilla on eettisiä ohjeistoja, jotka kertovat kyseisen työn edellyttämästä asenteesta, vastuusta ja suhtautumistavasta. Valmiutta omia toimintatapoja arvioimaan eettiseen pohdintaan pidetään kehittyneen ammattilaisuuden tunnusmerkkinä. Eettiset ohjeet ovat myös toimintatapojen tunnetuksi tekemisen väline. Ne parantavat alan toimijoiden itsearvostusta ja auttavat saamaan arvostusta myös muiden silmissä. Erityistaidetoimijoina asemoidumme sosiaalialan ja taiteen risteyskohtaan, joten toimijoidemme kannattaa tutustua sosiaalialan ammattilaisten eettisiin ohjeisiin, jotka luovat vahvan perustan kaikelle ihmistyölle.

Jos epäkohdista ei uskalleta puhua,
mikään ei muutu.

Kuka tietää oikeat vastaukset?

Erityistaidetoiminnalla on oma erityislaatunsa ja alakohtaiset kysymyksensä, joihin tämä opas pyrkii ehdottamaan ratkaisumalleja. Ammattietiikka on yhteisöllisesti tuotettu asia, joten oppaassa kuullaan alan toimijoita ja heijastellaan heidän näkemyksiään parhaista toimintatavoista. Käytännön työssä kulloinenkin tilanne määrittää oikeat ja parhaat menettelytavat.

Eettiset ongelmat ovat harvoin mustavalkoisia, siksi niihin ei ole tarjolla joko-tai-ratkaisuja. On mahdollista, että joskus päädytään tilanteeseen, jossa täysin oikeaa ratkaisua ei löydykään. Silloin on käytettävä eettistä arviointikykyä ja valittava ratkaisuksi pienempi paha.

Meillä kaikilla on yhteisenä perustana kunnioitus ihmisoikeuksia ja jokaisen ihmisen ainutlaatuisuutta kohtaan. Voimme toiminnassamme antaa taiteelle erilaisia merkityksiä, mutta olemme yhtä mieltä taiteen tärkeydestä. Vaikka yleiset periaatteet ovat jaettuina ja yleisesti hyväksytyinä, yksittäisiin eettisiin kysymyksiin on haastavaa tarjota yksiselitteisiä ja kattavia vastauksia. Lukkoon lyötyjen ratkaisujen tarjoaminen tuskin olisi eettistä. Kysymyksiä oikeasta ja väärästä menettelystä joudutaan pohtimaan erilaisissa tilanteissa ja usein yllättäen. Tämä opas tarjoaa joitain pohdintoja ja suuntaviivoja, joihin omaa toimintaansa voi peilata. Jo se, jos julkaisu saa kyseenalaistamaan ja pohtimaan oman toiminnan perusteita on saavutus ja askel eettisesti yhä kestävämpään erityistaidetoimintaan.

Erityistaidetoiminnan etiikka on
yhteisöllisesti tuotettu asia.

OIKEUS OSALLISUUTEEN

1.

Tässä luvussa puhutaan osallisuudesta, yhdenvertaisuudesta sekä jokaisen oikeudesta taiteeseen ja kulttuuriin. Luvussa esitellään myös lyhyesti erityistaidetoiminnan kenttää ja Kettukin työtä alan edunvalvojana.

Mistä tukea vaatimuksille?

Sosiaalisten ja kulttuuristen oikeuksien toteutuminen vaarantuu, jos ihmisellä ei ole mahdollisuuksia toteuttaa kansalaisuuteensa liittyviä oikeuksia tai velvoitteita. Näitä perusoikeuksia ovat osallistumisoikeudet, yhdenvertaisuusoikeudet ja taloudelliset, sosiaaliset sekä sivistykselliset oikeudet.

Eryistä tukea tarvitsevien henkilöiden oikeuksia taataan monien lakien ja säädösten avulla. Esimerkiksi:

- Suomen perustuslain kuudennen pykälän mukaan kaikki ihmiset ovat yhdenvertaisia riippumatta sukupuolesta, iästä, asemasta, terveydentilasta, uskonnosta, vammaisuudesta, kielestä, alkuperästä, vakaumuksesta, mielipiteestä tai muusta henkilöön riippumattomasta syystä.
- Vammaispalvelulain tarkoituksena on edistää vammaisen henkilön mahdollisuuksia toimia yhdenvertaisena yhteiskunnan jäsenenä sekä poistaa vammaisuuden aiheuttamia esteitä. Lain mukaan vammaisella henkilöllä tarkoitetaan henkilöä, jolla on vamman tai sairauden takia pitkäaikaisia hankaluuksia selviytyä jokapäiväisistä toiminnoista.
- YK:n yleissopimus vammaisten henkilöiden oikeuksista korostaa yhdenvertaista kohtelua ja laaja-alaista syrjäytymisen ehkäisyä. Sopimuksen yleisiä periaatteita ovat muun muassa yksilöllisen itsemääräämisoikeuden kunnioittaminen ja valinnan vapauden tärkeys, yhdenvertaisuus, osallistuminen ja osallisuus yhteiskuntaan, erilaisuuden hyväksyminen osana ihmiskuntaa, esteettömyys sekä oman identiteetin säilyttäminen. Sopimus pyrkii poistamaan ennakkoluuloja lisäämällä tietoisuutta sekä viestimällä positiivista asennetta erilaisuutta kohtaan.

Suomen perustuslaki turvaa jokaiselle yhdenvertaisen oikeuden taideopetukseen ja mahdollisuuksiin kehittää itseään julkisten taide- ja kulttuuripalveluiden avulla.

Onko kulttuurimme reilu kaikille?

“Taiteen vaikuttavuutta ei saisi laskea pääluvun mukaan. Vammaistenkin joukossa enemmän toimintakykyiset saavat enemmän. Joillakin ei ole vapaa-aikana mahdollisuutta mihinkään kulttuuritoimintaan.”

Suomessa on kasvava joukko erityistä tukea tarvitsevia henkilöitä, jotka harastavat, opiskelevat tai tekevät työkseen taidetta. Eryistä tukea tarvitsevien henkilöiden oikeus taiteeseen ja kulttuuriin ei kuitenkaan toteudu maassamme yhdenvertaisesti, vaan toiminnan tarjonta ja resurssit ovat paikkakuntakohtaisia ja vaihtelevat siksi suuresti.

Tarvittavien tukitoimien puuttuminen on este osallistumiselle ja osallisuudelle.

Osallisuus taiteeseen ja kulttuuriin on lakiin kirjattu oikeus. Tarvittavien tukitoimien ja koulutusmahdollisuuksien puuttuminen ja palveluiden kohtuullisen mukauttamisen laiminlyönti syrjäyttää ja on este osallisuudelle. Yhä monet erityistä tukea tarvitsevat lapset ja nuoret jäävät asiantuntevan, taideammattilaisen antaman taideopetuksen ulkopuolelle, eikä heillä välttämättä aikuisenakaan ole mahdollisuutta opiskella tai harrastaa taidetta muiden tavoin, saati toimia taiteilijana yhteiskunnassamme. Taiteellinen lahjakkuus saattaa jäädä tunnistamatta tai orastava taiteilijuus tukahtua tuen puuttuessa.

Pääsy ammattimaisesti ohjatun tuetun taidetoiminnan piiriin on valitettavan sattumanvaraista. Se riippuu usein henkilön ja hänen perheensä aktiivisuudesta sekä asuinpaikasta. Vaikka kuvataiteilija on yhteiskunnassamme tunnustettu ammatti, ei taidesisältöisen työtoiminnan mahdollisuuksia ole pohdittu ja edistetty riittävästi.

Avaimia yhdenvertaisuuteen:

Esteettömyys on laaja kokonaisuus, joka mahdollistaa ihmisten osallistumisen muun muassa työntekoon, harrastuksiin, kulttuuriin ja taiteeseen sekä opiskeluun. Esteettömyydessä on kyse ihmisten eri tarpeista ja tarpeiden huomioonotamisesta.

Esteettömyyden tarkastelu ei rajoitu vain rakennettuun ympäristöön ja siellä liikkumiseen. Esteettömyys merkitsee myös palvelujen saatavuutta, välineiden käytettävyyttä, tiedon ymmärrettävyyttä, mahdollisuutta osallistua itseään koskevaan päätöksentekoon ja mahdollisuutta taiteelliseen itseilmaisuun. Se on edellytys yhdenvertaisuudelle ja osa kestävästä kehitystä.

Esteettömyys merkitsee erityistaidetoiminnassa paitsi sellaista ympäristöä, josta puuttuvat toimintaa rajoittavat esteet, myös erityisen tuen tarpeen huomioimista ja siihen vastaamista sekä hyväksyvää ilmapiiriä.

Saavutettavuudella taiteessa tarkoitetaan taidetoiminnan soveltumista mahdollisimman monenlaisille ihmisille, myös erityistä tukea tarvitseville henkilöille. Toisaalta saavutettavuus merkitsee taideteosten viemistä erilaisten yleisöjen ulottuville. Saavutettava ja esteetön taide palvelee ja hyödyttää kaikkia ihmisiä.

Yhdenvertainen taide ei ole mahdollinen ilman taiteen saavutettavuutta ja esteettömyyttä. Yhdenvertaisuus tarkoittaa sitä, että kaikki ihmiset ovat samanarvoisia. Esimerkiksi taidetyöskentelyä vaikeuttava haitta tai vamma ei saisi vaikuttaa henkilön mahdollisuuksiin ilmaista itseään taiteen avulla, opiskella taidetta tai tehdä sitä ammatikseen.

Mitä on osallisuus?

Osallisuudessa tärkeintä on, tuntuuko osallistujasta itsestään osalliselta. Osallisuutta on, että osallistuja tuntee itsensä päteväksi, oman roolinsa merkittäväksi ja hän kokee voivansa tuoda esille ajatuksiaan yhteisössä. Osallisuus toteutuu henkilön ja yhteisön suhteessa.

Osallisuuden toteutumiseksi taiteessa tarvitaan yhteisöjä, joissa vammaisten henkilöiden on mahdollista toimia ja tulla nähdyksi, kuulluksi ja tunnustetuksi ainutlaatuisena ihmisenä, omana itsenään, taiteen tekijänä ja arvokkaana osana yhteisöä. Osallisuuden toteutuminen yhteisössä edellyttää yhdessä toimimista niin, että jokaisella on todellisia mahdollisuuksia ja valtaa vaikuttaa yhteisön asioihin ja kantaa niistä vastuuta.

Osallisuutta edistämällä vähennetään eriarvoisuutta ja estetään syrjäytymistä. Harva aktiivisesti syrjäytyy, vaan kyse on siitä, että yhteiskunnan käytännöt ja rakenteet syrjäyttävät ihmisen.

Osallisuus on eettinen ideaali. Siihen sisältyy ihanne yhteisöstä, jonka jäsenet kokevat kuuluvansa yhteisöön sen arvokkaina jäseninä ja voivat ja haluavat toimia yhteisössä ja yhteisön kautta ympäröivässä maailmassa. Osallisuus pienyhteisöissä, omassa taidetoimipaikassa, luo edellytykset laajemmalle yhteiskunnalliselle ja kulttuuriselle osallisuudelle.

Mahdollisuus vaikuttaa omaan,
oman yhteisön ja yhteiskunnan toimintaan
tekee ihmisestä osallisen.

Miten kulttuurista osallisuutta tuetaan?

“Tukea työskentelyyn voi saada, mutta erityistä tukea tarvitsevan taiteilijan on vaikea luoda kilpailukykyinen taiteilijaura. Teosten laatu kyllä riittää, mutta taiteilijuuden edistäminen on kokopäiväistä työtä tavallisellekin ammattitaiteilijalle.”

“Pitäisi kirjoittaa samallalaila kuin muustakin taiteesta. “Tästä tulee iloiselle mielelle” ei ole kunnioittavaa taidepuhetta. Puhutaan hienoista maalauksista kuin ne olisivat lasten tekemiä: “Kivat värit”. Asenne kuuluu takaa ja se on aika yleistä.”

Vammaiset henkilöt tulee nähdä yhdenvertaisina kulttuurin ja taiteen tuottajina ja heille tulee tarjota riittävästi mahdollisuuksia kehittyä kulttuurin ja taiteen tekemisessä.

Vammaisten ihmisten oikeuksia koskeva YK-sopimus edellyttää, että heille turvataan mahdollisuus kehittää ja käyttää luovia taiteellisia kykyjään paitsi omaksi hyödykseen myös yhteiskunnan ja kulttuurin rikastamiseksi. Erityistä tukea tarvitsevien henkilöiden joukossa on taiteellisesti erityislahjakkaita henkilöitä, joiden on mahdollista koulutuksen ja tuen avulla kehittyä ammattitaiteilijoiksi.

Taiteilijuus ei ole vammaisten ihmisten saavutettavissa, mikäli heillä ei ole kaikkien kanssa yhdenvertaisia mahdollisuuksia kulttuuriharrastuksiin, taiteen ja kulttuurin opiskeluun tai ammattitaiteilijana toimimiseen. Siksi koulussa, harrastustoiminnassa, työ- ja päivätoiminnassa sekä ammatillisessa koulutuksessa tulisi nykyistä paremmin ottaa huomioon vammaisten henkilöiden yksilölliset kiinnostuksen kohteet ja taipumukset ja tukea vahvuuksia. Esimerkiksi työ- ja

päivätoiminnassa voitaisiin tarjota enemmän taidetoimintaa siitä kiinnostuneille henkilöille. Myös harrastustoiminnan pitäisi olla avointa kaikille ja vammaisille ihmisille tulisi tarjota tukea osallistumiseen. Käytännössä tämä tarkoittaa esimerkiksi henkilökohtaista tukea ja kuljetuspalveluja.

Suomessa on useita tasokasta erityistaidetoimintaa ja -taideopetusta järjestäviä toimipaikkoja. Toimijaverkosto on kuitenkin valitettavan pieni. Maan eri puolilla asuvilla taiteen tekijöillä ei ole tasavertaisia mahdollisuuksia edetä kulttuurin ja taiteen aloilla ammatillisessa koulutuksessa ja ammattitaiteilijana.

Kulttuurinen osallisuus
perustuu yhdenvertaisiin
osallistumismahdollisuuksiin.

Ketkä erityistaidetoimintaa järjestävät?

Erityistaidetoimijoiden kirjo on laaja ja hallinnolliset rakenteet sekä toimintatavat poikkeavat toisistaan. Kettukin erityistaidetoimijoille tekemän kyselyn (2016) perusteella pääosassa on kunnan järjestämä työ- ja päivätoiminta.

Suomalaisessa yhteiskunnassa työ on yksi tärkeimmistä yhteisöllisen osallistumisen ja osallisuuden muodoista. Se määrittelee osaltaan ihmisen identiteettiä, asemaa ja paikkaa yhteiskunnassa. Päivä- ja työtoiminnassa palvelun tuottajalla on oikeus päättää toiminnan sisällöstä, sillä siitä ei ole palvelua ohjaavissa laeissa säädöstä. Sosiaalihuoltolaki, vammaispalvelulaki sekä kehitysvammaisten erityishuoltolaki kuvaavat tavoitteiksi työtoiminnan, yhteiskunnallista sopeutumista edistävän toiminnan sekä muun virikkeitä antavan ja toimintakykyä ylläpitävän ja edistävän toiminnan. Lakien osoittamat tavoitteet voidaan nähdä toteutuvan erityistaidetoiminnassa virikkeellisuuden ja toimintakyvyn ylläpitävyyden osalta sekä yhteiskunnalliseen sopeutukseen tähtäävän toiminnan järjestämisenä.

Myös järjestöt ja yksityinen sektori tuottavat laajasti erityistaidetoimintaa. Usein toiminnan taustalla on ostopalvelusopimus kunnan sosiaalitoimen ja palvelun tarjoajan välillä. Lisäksi taidetoimintaa toteutetaan esimerkiksi kansalaisopistojen taidekursseina.

Erityistaidetoiminnassa taidetta tehdään sekä harrastuksena että ammattimaisesti. Suomessa toisen asteen ammatillista koulutusta antaa esimerkiksi Nastolassa toimiva Taidekeskus Kaarisilta, jonka tavoitteena on erityistä tukea tarvitsevien henkilöiden työllistyminen taiteilijoina, joko itsenäisesti tai tuetusti.

Erityistaidetoiminta on suunnattu pääasiassa aikuisille, mutta myös nuorille löytyy mahdollisuuksia taiteen tekemiseen. Ikäihmisille ja lapsille suunnattua erityistaidetoimintaa on vähemmän. Erityisryhmistä kehitysvammaisille suunnataan eniten taidetoimintaa. Monet toimijat eivät rajaa kohderyhmää tiukasti, vaan toivottavat tervetulleeksi kaikki taiteesta kiinnostuneet erityisen tuen tarpeessa olevat henkilöt.

Eryitystaidetoiminnan kenttä on laaja ja monimuotoinen.

Mitä Kettuki tekee?

Eryitystaidetoimintaa järjestävien tahojen tukena ja kentän edunvalvojana toimii vuonna 2002 perustettu Kettuki ry, joka on erityistaidetoiminnan valtakunnallinen asiantuntijaverkosto.

Kettukilla on alan edunvalvojana kolme tärkeää kohderyhmää ja päätehtävää:

- Eryitystä tukea tarvitsevien taiteen tekijöiden oikeuksien puolustaminen ja osallisuuden lisääminen. Kettukin tavoitteena on parantaa kaiken ikäisten erityistä tukea tarvitsevien henkilöiden mahdollisuuksia opiskella ja harrastaa taidetta sekä työskennellä taiteen alalla yhdenvertaisesti vammattomien kanssa.
- Eryitystaidetoiminnan toimijaverkoston tukeminen eettisesti toteutetussa taidetoiminnassa. Kettukin tavoitteena on tukea kaikkien, eri rooleissa erityistaidetoimintaan osallistuvien henkilöiden ammatillista identiteettiä, kehittymistä ja yhteistyötä.
- Taiteen ja kulttuurin monimuotoisuuden lisääminen. Kettukin tavoitteena on palvella erilaisia taideyleisöjä esittelemällä erityistaidetoiminnassa syntyneitä taidetta ja sen tekijöitä näyttelyiden, julkaisujen ja muun viestinnän avulla.

Kettukin tavoitteena on lisätä ymmärrystä välittämällä tietoa erityistä tukea tarvitsevien henkilöiden taiteesta. Kettuki järjestää tapahtumia, myöntää tunnustuspalkintoja, tiedottaa, tekee tutkimusta, kehittämistyötä ja julkaisuja, jotta erityistaidetoiminta ja taiteen tekijät tulisivat tutuksi ja tunnetuksi.

Kettukin päämääränä on yhdenvertainen taide.

ERITYISIÄ TAIDEKYSYMYKSIÄ

2.

Tässä luvussa pohditaan taiteen merkitystä ja paikkaa yhteiskunnassa sekä taidepuhetta ja siinä käytettäviä käsitteitä.

Miksi taide on tärkeää?

”Olen aina halunnut tehdä taidetta, mutta minulla ei ollut mahdollisuutta päästä taidekouluun. Nyt olen siellä missä haluan olla. Olen niin onnellinen, kun saan tehdä taidetta. Taide merkitsee minulle vapautta. Siinä mikään ei ole väärin ja voin tehdä kaiken omalla tavallani.”

”Joistain asioista on hankala puhua. Voin näyttää ne kuvissani.”

Taide on tärkeä ihmisoikeus siksi, että sillä on aivan erityinen ominaislaatu. Taiteen tekeminen on tapa viestiä. Se on oman kulttuurin ilmaus. Taide on keino osallisuuteen eli aktiiviseen toimijuuteen, joukkoon kuulumiseen ja vaikuttamiseen. Kuvien ja taideilmaisun kautta voivat yhteiskunnassa saada äänensä kuuluville myös ne, joilta puuttuvat sanat.

Erityistä tukea tarvitsevien henkilöiden asema on valitettavasti joskus muiden ihmisten ja yhteiskunnan rakenteiden toimesta rajattu ja rajoitettu. Taide voi antaa yhdenvertaisen mahdollisuuden oman maailmasuhteen muokkaamiseen ja tarkasteluun. Taiteessa on vapaus paitsi yksilölliseen ajatteluun myös yhteisölliseen jakamiseen.

Taide tarjoaa mahdollisuuden tulla nähdyksi ja kuulluksi omassa lähiympäristössä, kulttuurin kentällä ja laajemmin yhteiskunnassa.

Kuuluuko taide vain lahjakkaille?

Taide ei ole vain lahjakkaiden yksinoikeus. Taiteen tekeminen on jokaisen oikeus kykyihin ja harrastuneisuuteen katsomatta. Siksi taide on tehtävä saavutettavaksi kaikille sen pariin haluaville.

”Mahdollistetaan kaikille kaikkea, mutta tarjotaan lahjakkaille sitten vähän enemmän.”

”Taide ei kiinnosta kaikkia. Sekin pitää hyväksyä.”

On äärimmäisen epätodennäköistä, että kaikista taidetoimintaan osallistuvista tulisi taideammattilaisia. Taiteilijuus vaatii paitsi motivaatiota myös merkittävää taiteellista lahjakkuutta. Eivätkä kaikki kehitysvammaiset ja muut erityistä tukea tarvitsevat henkilöt ole kuvallisesti lahjakkaita. Joskus lahjakkuus saattaa ilmetä vasta pitkän harrastuneisuuden tai monien tekniikkakokeilujen jälkeen. Kaikilla on kuitenkin oikeus harrastaa ja oppia. Taiteen tekijyyteen kuuluvat satunnainen taiteen tekeminen, taideharrastajuus, taideopinnot ja ammattitaide. Koko taiteen ja kulttuurin kentän pitää olla avoin ja mahdollinen myös erityistä tukea tarvitseville henkilöille.

Erityistä tukea tarvitseva henkilö voi olla taiteellisesti erityislahjakas. Tuen tarve ja taiteellinen lahjakkuus eivät ole toistensa vastakohtia. Erityislahjakkuus kuitenkin vaatii kehittyäkseen harjaannusta. Erityistä tukea tarvitsevan henkilön taiteilijan teokset voivat menestyä ja lunastaa paikkansa taidemaailmassa ”tavallisen” taiteen rinnalla ilman erityiskohtelua.

Erityistä tukea tarvitsevat taiteilijat ovat taiteellisesti lahjakkaita.

Kenelle taidetta tehdään?

Erityistä tukea tarvitsevien henkilöiden tekemän taiteen ja taidetoiminnan tunneksi tekeminen ja oikeuksien puolustaminen tekee erityistaidetoiminnan ja sen tarpeen näkyväksi.

Erityistä tukea tarvitsevan taiteilijan pitämä näyttely tai julkistettu teos voi rohkaista toista erityistä tukea tarvitsevää henkilöä omaan luovaan ilmaisuun. Se voi tarjota tärkeän samaistumiskohteen ja kulttuurisen keskustelun mahdollisuuden.

Erityistaidetoiminnassa syntyneitä taidetta ei kuitenkaan tulisi suunnata vain vammaisryhmille vaan kaikille taiteen ystäville ja niin sanotulle suurelle yleisölle. Taide voi välittää tärkeää tietoa erityistä tukea tarvitsevien henkilöiden elämästä, ajatuksista ja tunteista kaikille ihmisille. Erityistaidetoiminnassa syntynyt taide rikastaa ja monipuolistaa taide- ja kulttuuritarjontaa.

Taiteen avulla on kautta aikojen otettu kantaa ja osallistuttu yhteiskunnalliseen keskusteluun. Myös erityistaitelijoilla on tämä oikeus. Jotkut erityistä tukea tarvitsevista taiteilijoista käsittelevät taiteessaan vammaisuuteen liittyviä teemoja. Tällöin heidän taidettaan voi kutsua vammaistaiteeksi.

Taidetta tehdään ihmisille ja yleisölle,
ei erityisryhmille.

Tarvitaanko taidepuheessa selkokieltä?

“Pitäisi ottaa huomioon enemmän. Teosluettelot on monesti tosi pienellä pränillä.”

Teosten fyysinen saavutettavuus ei tarkoita taiteen sisältöjen avautumista. Taiteessa voidaan lisätä yhdenvertaisuutta ja ulottaa taiteen sisällöt paremmin kaikkien yleisöjen ulottuville selkokielen viestinnän avulla. Selkokielellä tarkoitetaan yleiskieltä helpompaa suomea, jota on mukautettu sisällöltään, sanastoltaan ja rakenteeltaan yleiskieltä luettavammaksi ja ymmärrettävämmäksi.

Taiteilijana toimimiseen liittyy myös taidealan tiedollisten valmiuksien hankkiminen ja kollegiaalinen vuorovaikutus taidekentän toimijoiden kanssa. Alan seuraamisen myötä erityistä tukea tarvitsevan taiteilijan oma toiminta asettuu laajempaan taiteen kontekstiin.

Selkokielistä tietoa taiteesta on tällä hetkellä hyvin niukasti saatavilla, vaikka siitä hyötyisivät erityistä tukea tarvitsevien henkilöiden lisäksi ainakin vanhukset,

kieltä vasta opettelevat maahanmuuttajat sekä muut selkokielen kohderyhmät. Selkokielisuus lisäisi näiden ryhmien osallisuutta taidemaailmassa ja helpottaisi taidekeskusteluun osallistumista. Erityistaidetoimijat voisivat olla saavutettavan ja selkokielen taidepuheen edelläkävijöitä.

Taidetekstien selkokielen sisällön lisäksi olisi hyvä kiinnittää huomiota tekstien ja viestinnän visuaaliseen selkeyteen.

Selkokieli tekee taiteen sisällöistä
saavutettavia.

Tarvitseeko taide etuliitteitä?

“Minulle ei ole koskaan ollut tärkeää määritellä tekemistäni taiteeksi tai itseäni taiteilijaksi. En myöskään mieti olenko outsider-taiteilija vai jotakin muuta. Minä vaan teen juttuja. Se riittää minulle.”

“Ei käytetä nimeä erityistaide. Ihan puhutaan taiteesta. Mutta jossain yhteydessä sen täytyy tulla esille, joku nimi ja käsite täytyy olla.”

“Aiemmin suhtauduin outsider-taiteeseen epäilevästi. Olen muuttanut mieltäni ja nyt pidän sitä mahdollisuutena. Se on tarpeeksi avoin, jotta voimme täyttää sen haluamillamme merkityksillä. Se yhdistää kansainvälistä kenttää ja eri maiden studioita.”

Erityistaidetoimintaan liittyvistä käsitteistä ja termeistä tekee ongelmallisia se, että ne tuntuvat alleviivaavan eroa niin sanottuihin tavallisiin taiteilijoihin. Osa käsitteistä on leimaavia, silloinkin kun tarkoitus on hyvä ja taiteen yhdenvertaisuutta puolustava. Varovaisuuteen on syytä, sillä sanat ja käsitteet osaltaan muokkaavat käsityksiämme.

Kaikki ihmiset tulisi nähdä heidän kykyjensä ja rooliensa kautta, eikä ole hyvä luonnehtia mitään ihmisryhmää toimintarajoitteistaan luotujen käsitteiden pohjalta. Käytännössä luonnehdintojen välttäminen on vaikeaa tai mahdotonta, eikä tämäkään opas onnistu siinä. On hyvä muistaa, että voimme osittain itse vaikuttaa siihen, millaisia leimoja ja merkityksiä annamme asioille ja käsitteille. Omia ja muiden käsitteitä ja asenteita on myös mahdollista muuttaa.

Taiteilija tai taideteos eivät tarvitse etuliitteitä. Eikä taideteoksen esteettinen arvo ole riippuvainen sen syntyolosuhteista. Erityistaidetoiminnan kentällä on kuitenkin monesti tarpeen ilmaista, minkälaisessa kontekstissa teokset ovat syntyneet ja millaista tukea ja resursseja tarvitaan taidetoiminnan mahdollistamiseksi.

Käsitteet ovat tiivistettyä tietoa. Ne auttavat meitä hahmottamaan yhtäläisyyksiä ja tarkastelemaan asioita yleisellä ja teoreettisella tasolla. Meidän ei tarvitse joka kerta kertoa alusta lähtien, minkälaisessa kontekstissa taide on syntynyt, jos voimme viitata siihen käsitteellä.

Käsitteet myös luovat ja vahvistavat yhteisöjä. Samojen asioiden äärellä työskentelevien on helpompi löytää toisensa, jos he käyttävät samoja sanoja. Taiteessa käsitteet myös muodostavat yleisöjä ja ohjaavat vastaanottajat taiteen äärelle. Jos puhumme pelkästä taiteesta, meitä on vaikea paikallistaa taiteen laajalta kentältä. Yhtenäiset käsitteet ovat tärkeitä myös viestiessämme rahoittajille ja tukijoille.

Käsitteet myös luovat ja vahvistavat yhteisöjä. Samojen asioiden äärellä työskentelevien on helpompi löytää toisensa, jos he käyttävät samoja sanoja. Taiteessa käsitteet myös muodostavat yleisöjä ja ohjaavat vastaanottajat taiteen äärelle. Jos puhumme pelkästä taiteesta, meitä on vaikea paikallistaa taiteen laajalta kentältä. Yhtenäiset käsitteet ovat tärkeitä myös viestiessämme rahoittajille ja tukijoille.

Taide ei tarvitse etuliitteitä, mutta täsmälliset käsitteet auttavat kohdistamaan huomion. Käytetään erityisiä käsitteitä vain kun se on taiteilijan ja hänen taiteensa edunmukaista.

Mitä käsitteet tarkoittavat?

Erityistaide eli erityistä tukea tarvitsevien henkilöiden tekemä taide on taidetoiminnan ala, jota ei nimensä mukaisesti olisi ilman erityistä tukea. **Erityistaide-toiminnan** alaan kuuluu kehitysvammaisten, autismin kirjon henkilöiden sekä laaja-alaisia oppimisen ongelmia omaavien henkilöiden tuettu taidetyöskentely. Erityistaiteilijan tekemä taide ei usein kaipaa erityisen leimaa. Jos mahdollista, onkin parempi puhua vain erityistaidetoiminnasta tai tuetusta taiteen tekemisestä, ja jättää teokset ja taiteilijat ilman etuliitettä. Taiteilijasta voi tarvittaessa käyttää täsmäntävää nimitystä **erityistä tukea tarvitseva taiteilija**.

Outsider-taide (outsider art) on historiallinen, kansainvälinen kattokäsite, jolla tarkoitetaan taidemaailman valtavirran ulkopuolella syntynyttä taidetta. Outsider-taiteilijat ovat usein itseoppineita taiteilijoita ja tekevät taidetta omassa asuinympäristössään tai he tarvitsevat erityistä tukea taiteen tekemiseen. Käsitteen piiriin kuuluu historiallinen art brut -taide (pääasiassa psykiatrisissa hoitolaitoksissa syntynyttä potilastaidetta), nykykansataide (suomessa ITE-taide), visionääriset ympäristöt sekä erityistä tukea tarvitsevien taiteilijoiden taide. Jos mahdollista on parempi puhua myös outsider-taiteesta vain taidemuotona, eikä liittää ulkopuolisuutta etuliitteellä taiteilijaan.

Vammaistaide (disability art) tarkoittaa vammaisuutta käsittelevää yhteiskunnallista taidetta, joka on yleensä vammaisten taiteilijoiden tekemää ja sanomaltaan merkityksellistä muille vammaisille henkilöille. Kaikki vammaisten henkilöiden tekemä taide ei siis ole vammaistaidetta.

ERITYINEN TUKI TAITEESSA

3.

Tässä luvussa tarkastellaan, mitä tarkoittaa erityinen tuki taiteen yhteydessä. Lisäksi pohditaan mahdollistajan roolia ja vastuuta.

Mikä tekee taidetoiminnasta erityistä?

”Tekeminen ei ole vaikeaa. Aloittaminen on vaikeaa, enkä ole varma milloin lopettaa. En aina tiedä milloin työ on valmis.”

”Meillä niitä tuloksia ei niin tule, se voi olla vain ohikiitävä hetki. Dokumentointi olisi tärkeää tämän taiteen vaikuttavuuden todistamiseksi. Joskus ihan mahtavasta taidetoiminnasta jää tulokseksi vain oma muisto ja kuolainen läntti.”

Erytystaidetoiminnasta tekee erityistä tuen tarve. Puhuttaessa erityistä tukea tarvitsevista taiteen tekijöistä kyseessä on hyvin heterogeeninen ryhmä. Jokaisella on oma yksilöllinen ja tilanteestakin riippuvainen tuen tarpeensa.

Vaikeasti kehitysvammaisen henkilön saattaa olla vaikeaa osallistua kuvalliseen työskentelyyn, koska hänellä voi olla vaikeuksia muodostaa mielikuvaa esineen ja kuvan välisestä yhteydestä. Moniaistinen taidetyöskentely sen sijaan voi tarjota elämyksiä ja antaa mahdollisuuden kommunikointiin ja yhteisölliseen tekemiseen.

Kaikkien taiteen tekijöiden kanssa on kuitenkin hyvä kokeilla kaikenlaista työskentelyä, koska on lähtökohtaisesti väärin päättää toisen puolesta, mihin hän kykenee ja mikä hänelle sopii. Menetelmät tulisi valita yhdessä ja niissä tulisi painottua henkilön mielenkiinnon kohteet tai taipumukset. Jotta valinta olisi mahdollista, erityistaidetoiminnassa tulisi esitellä mahdollisimman monenlaisia tekniikoita ja lähestymistapoja.

Taidetyöskentelyssä ei ole koskaan hyvä jämähtää varmoihin ratkaisuihin ja toimiviksi tiedettyihin käytäntöihin. Taiteessa jatkuvat kokeilut ovat avain uudistumiseen, kehitykseen ja korkeaan taiteelliseen laatuun.

Kaikenlaista taidetta voidaan
tehdä tuetusti.

Mitä tarkoittaa erityinen tuki?

”Ohjataan kaikessa. Taiteessa ja muussa. Täällä eletään rinnakkain.”

”Toisinaan juutun oman pääni sisään. Keskustelu ohjaajan kanssa auttaa jatkamaan.”

Erytystaiteessa tuki voi olla henkistä tai fyysistä ja hyvinkin käytännön läheistä, esimerkiksi taidemateriaalien ja -tarvikkeiden hankkimista sekä apua taidemaailmassa toimimiseen. Voi olla, että erityistä tukea tarvitseva henkilö tarvitsee tukea kaikessa toiminnassa, läpi koko tekoprosessin.

Ennen kaikkea erityinen tuki tarkoittaa osallisuuden esteiden poistamista. Jokaisessa työvaiheessa onkin hyvä miettiä, miten voi varmistua siitä, että tehdyt päätökset ovat taiteen tekijän eivätkä ohjaajan. Päätöksillä taiteen tekemisen yhteydessä voidaan tarkoittaa kaikkea aiheen valinnasta värien sekoittamiseen ja teoksen viimeistelyyn.

Osa kokeneista taiteen tekijöistä ei erityistaidetoiminnassa tarvitse paljoakaan tukea varsinaiseen suoritukseen tutulla tekniikalla. Hekin kuitenkin usein tarvitsevat apua työskentelyn alkuun pääsemisessä ja sen lopettamisessa sekä taiteellisen ajatteluprosessin hallinnassa. Taiteen tekeminen on täynnä valintoja, ja tässä taiteellisessa ajattelemisessa ohjaajan apu on kokeneellekin erityistä tukea tarvitsevalle taiteilijalle tarpeen.

Taideammattilaisen voi joskus olla haastavaa pysyä taka-alalla ja toimia vain tukena, jos taidekysymyksissä tuntee tietävänsä paremmin. Silloin täytyy muistaa, ettei ohjaaja ole mahdollistaja vain taiteelle, vaan toisen ihmisen oikeuksille ja tavoitteille.

Erytystaidetoiminnassa ihminen on aina tärkein
ja taide jää toiseksi.

Hyviä toimintatapoja:

- Ota huomioon henkilön ikä valitessanne menetelmiä ja materiaaleja. Kehitysvammaisellakin aikuisella on paljon enemmän elämäkokemusta ja erilainen ajatusmaailma kuin lapsella. Valitkaa taidetyöskentelyn perustaksi biologiseen ikään sopivia menetelmiä ja materiaaleja.
- Työskentele kiireettömästi. Erityistaidetoiminnassa kommunikaatioon ja valmisteluihin saattaa kulua tavallista enemmän aikaa. Kiireettömässä ilmapiirissä taiteen tekemisestä ei tule hutaistua suorittamista, vaan rauhallinen tahti kannustaa syventymiseen ja harkittuun työskentelyyn. Työn äärellä viipyminen on tärkeää myös kommunikaation ja toimivan vuorovaikutuksen kannalta.
- Aina ei tarvitse syntyä kerralla valmista. Taideteoksen luominen ei ole yhden tapaamiskerran mittainen harjoitus. Taiteelliset prosessit voivat olla pitkiä ja taideteoksen suunnittelu, toteutus ja viimeistely voivat viedä pitkänkin ajan.
- Jäsenä, selkiytä ja jaksota toimintaa. Selkeä ja ennalta läpikäyty toiminnan rakenne varsinkin uusien tekniikoiden ja työtapojen äärellä helpottaa toiminnan ennakoimista ja ymmärtämistä. Toisaalta, taiteeseen liittyä paljon ennakoimattomuutta, joten suunnitelmia pitää voida muuttaa, jos luova prosessi sitä edellyttää.
- Havainnollista ja käytä selkeitä ohjeita ja esimerkkejä ohjaamisen apuna. Voit esimerkiksi asettaa esille muistilappuja perusasioista, kuten värien sekoittamisesta, ihmisen mittasuhteista ja työvaiheiden järjestyksestä. Muistilaput auttavat asioiden sisäistämistä, mutta myös tekevät työskentelystä varmempaa. Muistilappujen laadinnassa käytä tarvittaessa apuna kuvakommunikaatiota.
- Yhteisymmärrys perustuu vastavuoroisuuteen. Älä ole itse kokoajan äänessä, vaan odota ja anna aikaa toisen puheelle ja kommunikaatiolle. Anna tilaa toisen persoonalliselle tavalle toimia. Ole avoin vuorovaikutukselle, keskity ymmärtämään ja vastaa viesteihin.
- Monilla henkilöillä on vaikeuksia toiminnan aloittamisessa. Tue alkuun pääsyä, mutta älä tee puolesta. Anna aikaa ja kannusta.

Ammattitaiteilija, taideharrastaja vai ikuinen oppilas?

Taiteella on tutkitusti hyvinvointivaikutuksia ja taidetoimintaa järjestetään runsaasti kuntouttamis- ja viriketarkoituksissa. Lisäksi kuvataide on suosittu vapaa-ajan harrastus. Kuvataiteesta voi opiskella itselleen ammatin ja taidetta voi tehdä työkseen. On selvää, että kaikkien näiden taiteen polkujen tulisi olla esteettömiä myös erityistä tukea tarvitseville taiteen tekijöille.

Erityistaiteilijaksi kutsuminen usein niputtaa kaikki eri tavoitteiset taiteen tekijät saman nimikkeen alle. Yleensä kuvataiteen kentällä erotetaan harrastajuus, opiskelu ja ammattitaiteilijuus toisistaan – miksei myös erityistaidetoiminnan parissa? Toiminnan luonteesta ja päämääristä olisi hyvä keskustella yhdessä, niin että toiminnan tavoitteet olisivat selvät niin taiteen tekijälle itselleen kuin hänen tukijoilleenkin.

Ensimmäistä kertaa siveltimeen tarttuvaa ei ole yleensä perusteltua kutsua taiteilijaksi. Toisaalta pitkäjänteisen harrastustoiminnan parissa voi syntyä tuotanto ja identiteetti, jotka oikeuttavat kutsumaan taiteen tekijää taiteilijaksi. Tätä tukee se, että harrastepiiri voi olla vammaiselle henkilölle ainoa taiteilijuudelle saatavissa oleva tuki. Taiteilijuuden ja harrastajuuden raja ei erityistaidetoiminnan kentällä määriy toiminnan rakenteiden mukaan, vaan henkilön tekojen ja toiminnan intensiteetin perusteella.

Sekä taideammattilaisen, -opiskelijan että
-harrastajan polkujen tulisi olla esteettömiä kaikille.

Mistä tuntee hyvän ohjaajan?

“Hyvän ohjaajan oma käsiala ei näy valmiissa teoksissa.”

“Irvikuvahan on se, että ohjaaja tekee hirveästi kaikkea ja ihmiset on vaan siinä vieressä.”

Lähtökohtana on, että erityistaidetoimintaa ohjaavat henkilöt ovat taiteen alan ammattilaisia eli kuvataiteilijoita ja taidekasvattajia. Taidetoiminnan korkea laatu ei kuitenkaan perustuu yksin ohjaajan kykyihin ja ammattitaitoon taiteilijana. Erityistaidetoiminnan ohjaukseen tarvitaan taiteen ja tekniikoiden tuntemuksen lisäksi pedagogisia valmiuksia ja sopivaa arvopohjaa. Mitään näistä ei voi korvata toisilla, eikä pedagogisia taitoja ole välttämättä saatu opiskelun kautta.

Puuttuvaa asiantuntemusta ja ymmärrystä ei laadukkaassa taidetoiminnassa voi korvata opetustaidolla tai hyvillä eettisillä periaatteilla eikä päinvastoin. Erityistaidetoiminnan ohjaus, opetus ja mentorointi edellyttävät paitsi taiteellista ammattitaitoa myös kykyä toisen ihmisen arvostavaan kohtaamiseen ja valmiutta toimia haastavissakin tilanteissa korkeaa ammattietiikkaa noudattaen.

Erityistaidetoimintaa järjestetään kulttuuri- ja sosiaalialan risteyksessä, mikä edellyttää laaja-alaista ammatillista osaamista erityistaidetoiminnan mahdollistajilta. Erityistaidetoimintaa järjestetään usein moniammatillisessa yhteistyössä, jolloin mukana ohjaamassa on taideammattilaisten lisäksi kulttuuri- ja sosiaalialan työntekijöitä. Osalla ohjaavasta henkilöstöstä on laajasti toisiaan tukevia

eri alojen opintoja. Erityistaidetoiminnassa on tärkeää, että eri suunnista toimitaan mukaan tulevat ammattilaiset pyrkisivät toistensa osaamista kunnioittavaan dialogiin ja keskustelisivat yhteisesti taiteen merkityksestä ja ihmisoikeuksiin perustuvista oikeuksista sekä niiden ilmenemisestä jokapäiväisessä työssä.

Myös avustajien perehdyttämiseen kannattaa paneutua huolella. Henkilön avustaminen taiteen tekijänä eroaa selvästi tavallisista arkipäivän haasteista, eikä avustajalta voi vaatia taidetoiminnan edellyttämää asiantuntemusta. Tärkeintä on, että avustaja tukee ja poistaa esteitä taiteen tekemisen tieltä, eikä tee teosta henkilön puolesta. Esimerkiksi, mikäli erityistä tukea tarvitseva henkilö ei pysty piirtämään tunnistettavia hahmoja, silloin hänen taiteensa on luonteeltaan non-figuratiivista tai hahmon toteuttamiseen täytyy yhdessä ohjaajan kanssa löytää apukeinoja ja välineitä. Yhteisötaiteessa taiteen tekemisen roolitusta voidaan mukailta vapaammin.

Hyvä ohjaaja ja avustaja
ovat mahdollistajia.

Mitä tarkoittaa mentorointi?

“Kun taidetta tehdään, se vaati niin paljon erityisosaamista, että tukea olisi mahdoton antaa ilman asiantuntemusta. Tarvitaan henkistä tukea. Siinä tarvitsee ymmärtää taiteen kieltä ja prosessia. Tulee hetkiä, että ollaan eksiyksissä... Se on luovan työn ymmärtämistä.”

“Hyvä mentori kannustaa ajattelemaan yhden askelman pidemmälle. Ei liikaa, ainostaan sen verran, kuin taitelija on itse valmis etenemään. Ilman ohjaajaa tuo askel jäisi ottamatta.”

Tavoitteellisen taideopetuksen ulkopuolella taideohjaajia ja toiminnan vetäjiä kutsutaan joskus opettajiksi, varsinkin jos heillä on taidekasvattajatausta. Tämä

aiheuttaa sekaannusta sen suhteen, mikä on erityistaidetoimintaa ohjaavan henkilön rooli ja toiminnan tarkoitus. Kaikilla taiteen tekijöillä pitäisi olla mahdollisuus saada halutessaan opetusta, mutta myös edetä urallaan ja "valmistua" eli siirtyä taideopiskelijasta taiteilijaksi tuettuun taiteen tekemiseen.

Tuetussa taiteilijuudessa ohjaajan eli mahdollistajan rooli on olla erityistä tukea tarvitsevan taiteilijakollegansa mentori. Mentorointi tarkoittaa toimintatapaa, jossa kokeneempi kollega siirtää tietoa ja osaamista kokemattomammalle. Siinä alan asiantuntija eli mentori tukee ja edistää luottamuksellisessa vuorovaikutussuhteessa kollegansa taidetyötä. Mentoroinnissa pyritään taiteilijuuden ammatilliseen ja henkiseen kehittymiseen.

Käytännössä mentorointi muistuttaa usein enemmän keskustelu- kuin ohjaus- tai opetustilannetta. Taiteessakin oman päätöksen tukeminen edellyttää usein oikeita kysymyksiä. Mentoroinnissa ei ole oikeita vastauksia, vaan ratkaisuja taiteessa etenemiseen etsitään yhdessä.

Mentori on taustatuki taiteelle, mutta ei koskaan sen kehys. Hän tukee, mutta ei toimi keulakuvana tai veturina.

HYVÄ YMPÄRISTÖ

4.

Tässä luvussa kuvataan lyhyesti turvallista ja luottamuksellista työskentely-ympäristöä.

Millainen on turvallinen työympäristö?

Fyysinen ja henkinen työsuojelu kuuluu tärkeänä osana eettiseen taidetyöskentelyyn. Noudata erityistaidetoiminnassa yleisiä työturvallisuusohjeita ja –määräyksiä. Huomioi erityisesti:

- Työssä käytetyt maalit, liuottimet, liimat ja muut kemikaalit ovat usein terveydelle haitallisia. Käytä hyviä suojaimia ja huolehdi työtilan ilmanvaihdosta. Noudata kemikaalien käyttöohjeita ja käytä kemikaaleja säästeliäästi.
- Huolehdi työergonomiasta. Käytä asianmukaisia työvälineitä. Muista pitää taukoja.
- Noudata erityistä huolellisuutta käyttäessäsi teräviä työvälineitä ja sähkölaitteita.
- Hyvä valaistus on tärkeää taidetyössä. Liika hämäryys ja kirkkaat valot rasittavat molemmat silmiä.
- Kiire, rauhattomuus ja meteli rasittavat jokaista. Rauhoita työskentelytila häiriöiltä. Tarvittaessa apuna voi käyttää yksityisyyttä luovia sermejä ja kuulosuojaimia.

Millainen on luottamuksellinen työympäristö?

“Ei mua enää mitkään kysymykset järkytä. Tuossa joku tekee omaa työtään ja siten tulee seksiasiat mieleen. Jaetaan näitä asioita. Voi siinäkin tilanteessa vähän supista sitten, että jutellaanpas kahdenkesken, ettei kannata näistä asioista ihan kaikille huudella. Kyllä kaikesta puhutaan.”

“Ei edes äidille kuulu kaikki asiat. Hyvää tahtoo kaikki, mutta aikuisella on omat asiat.”

Luottamuksellisuus rakentuu siitä, kuinka sanoillamme ja tekemisillämme viestitämme suhtautumista toiseen ihmisen. Jokainen ihminen on itsessään arvokas ja oikeutettu arvokkaaseen kohteluun. Luottamuksellinen suhde taidetoiminnassa usein johtaa siihen, että tuen tarvitsija kertoo luottamuksellisia ja yksityisyyden piiriin kuuluvia asioita itsestään. Avoin asioiden käsittely on luontaista ja luontevaa omasta kokemusmaailmasta kumpuavan taiteellisen luomisprosessin yhteydessä. Yhteisöllisyyden ja hyvien tapojen perustana on, että kunnioitamme ja vaalimme tällaista avointa ja luottamuksellista ilmapiiriä, olivatpa taidetoimintaan osallistujat vammaisia tai vammattomia. Luottamukseen kuuluu, ettemme kerro asioita eteenpäin. Usein erityistaidetoiminta tapahtuu rakenteissa, joissa on säädetty asiakassuhteen luottamuksellisuudesta ja vaitiolovelvollisuudesta.

Erytystä tukea tarvitsevan aikuisen ihmisen yksityisyyteen liittyvistä asioista ei tulisi keskustella tai sopia perheenjäsenten tai esimerkiksi asumispalvelujen henkilöstön kanssa ilman henkilön läsnäoloa tai hänen tietämättään. Joskus kuitenkin voi olla järkevää ottaa ensin yhteyttä edunvalvojaan tai ohjaavaan henkilöön, joka voi päätöksentekotilanteessa auttaa erityistä tukea tarvitsevaa henkilöä ymmärtämään ja ottamaan kantaa käsiteltävään asiaan.

Taiteen tekeminen saa ihmiset avautumaan.
Luottamuksellisessa ilmapiirissä työskentely
tuntuu turvalliselta.

TAITEEN TEKIJÄN OIKEUDET

5.

Taiteen tekijän oikeudet ja teosoikeudet kuuluvat paitsi taiteen etiikan myös juridiikan piiriin. On tärkeää, että päätösvalta säilyy myös tuetussa taidetyöskentelyssä taiteen tekijällä.

Kuka päättää?

”Kuuntelen mielelläni erilaisia ehdotuksia. Joskus eri ohjaajat ehdottavat erilaisia asioita. Ehkä kokeilen niistä jotain. Jos se toimii, voin käyttää sitä myöhemmin. Päätös on kuitenkin aina minun.”

Kaikki yksittäistä ihmistä koskevat ratkaisut on tehtävä yhdessä hänen kanssaan ja hänen näkemyksiään kunnioittaen. Lisäksi vammaisten ihmisten pitäisi olla edustettuina, kun heitä koskevista yhteisistä asioista päätetään. Vammaisoikeusliikkeen tunnuslause ”Ei mitään meistä ilman meitä” tiivistää tämän vaatimuksen, joka ulottuu kaikille aloille – myös taiteeseen.

YK:n vammaisoikeussopimus antaa perustan sille, että jokainen ihminen on oman elämänsä keskushenkilö ja saa itse tehdä omaa elämäänsä koskevat päätökset. Vammaisen henkilön kohdalla päätöksenteko vaatii usein tukea.

Ei mitään meistä ilman meitä.

Myös erityistaidetoiminnan piirissä vammaiset ihmiset pitäisi ottaa voimakkaammin mukaan päätöksentekoon. Taide on voimakas yhteiskunnallinen vaikuttaja ja kulttuurin ilmaus, joten olisi tärkeää, että tekijät olisivat mukana muovaamassa sen rakenteita. Yhteinen, tuettu päätöksenteko ja vaikuttaminen tulisi olla mahdollista niin yksilön, yhteisön, erityistaidetoiminnan kuin yhteiskunnankin tasolla.

Kukaan meistä ei voi tehdä päätöksiä ilman, että tuntee ja ymmärtää vaihtoehtoja. Päätöksenteko vaatii paitsi taustatietoa, myös harjoittelua. Päätöksentekoon kuuluu oikeus tehdä ratkaisuja, jotka eivät miellytä kaikkia sekä oikeus tehdä väärin valintoja. Helposti unohdetaan, että riskit kuuluvat kaikkien ihmisten elämään ja turvallisuusnäkökulma saattaa korostua vammaisten ihmisten kohdalla liikaa. Itsemääräämisoikeus ei kenenkään kohdalla tarkoita sitä, että voisi päättää ja toimia miten vain. Päätösten mukana kulkee vastuu itsestä ja muista.

Niin isoissa kuin pienissäkin päätöksissä parhaita ratkaisuja voidaan etsiä yhdessä pohtien ja keskustellen. Toisen puolesta päättäminen ei ole mahdollistamista tai edunvalvontaa. Ei taiteessa, eikä muualla.

Kenen taide?

Kun puhutaan taiteen tekijänoikeuksista, avainsana on teoskynnys. Silloin kun toiminta sijoittuu työ- ja päivätoimintaan, tuotos jää järjestäjätaholle, mikäli se ei ylitä teoskynnystä. Ylittääkseen teoskynnyksen, luovan taiteellisen tuotoksen on oltava riittävän itsenäinen ja omaperäinen, jotta sitä voidaan pitää valintoja sisältävänä taideteoksena. Käytännössä tämä tarkoittaa, että tuotos on sen verran omaperäinen, ettei joku toinen tekisi täysin samanlaista.

Kaikki taideteokset kuuluvat tekijänoikeuslainsäädännön piiriin. Erityistä tukea tarvitseville taiteilijoille kuuluvat normaalit tekijänoikeudet omiin taiteellisiin teoksiinsa. He voivat itse päättää, haluavatko luovuttaa näitä oikeuksia joiltain osin.

Tekijänoikeudet kuuluvat taiteilijalle myös taideteoksen luovutuksen jälkeen. Tekijänoikeuslain nimenomaisen säännöksen mukaan teoksen kappaleen luovutukseen ei sisälly tekijänoikeuden luovutusta. Luovutuksen ehdot, kuten mitä luovutetaan ja millaiseen tarkoitukseen, tulisi sopia riittävän yksilöidysti. Mikäli kyseessä ei ole lahja, luovuttamisesta olisi hyvä saada vastineeksi jotain, esimerkiksi sovittu osuus myyntituotosta.

Keskeistä on, että erityistä tukea tarvitseva henkilö varmasti ymmärtää sopimansa. Selkeä sopiminen on kaikkien osapuolten etu. Erityistaidetoimipaikan on luontevaa toimia taiteilijan edustajana ja taidemanagerina taidemaailmassa.

Sopimuksia ja sopimusmenettelyjä on monenlaisia. Suullinen sopimuskin on pätevä, mutta vaikeasti todennettavissa jälkikäteen. Esimerkiksi videoitu ”peukutus” voi toimia erityistä tukea tarvitsevan henkilön allekirjoituksena, mikäli kirjallista allekirjoitusta ei ole mahdollista saada.

Taide kuuluu tekijälleen.

Onko julkisuus pahasta?

”Näyttely on työprosessi ja päämäärä. Se motivoi, kun työllä on merkitys. Silloin se ei ole vain puuhastelua. Näyttelyt ovat tärkeitä myös ohjaajille”

Julkisuus kuuluu tärkeänä osana taiteilijan ammattiin ja taiteen kentällä toimimiseen. Taidenäyttelyt ja julkisuudessa esitetyt teokset ovat erityistä tukea tarvitseville henkilöille keino tulla näkyviin ja näyttää mitä he osaavat ja missä he ovat hyviä. Turhan usein vammaisia ihmisiä katsotaan näkökulmasta, joka korostaa mitä ei osata tai missä on vaikeuksia.

Taideteokset ovat usein hyvin henkilökohtaisia. Niiden näytteille asettamisessa pitää kuulla taiteilijaa. On tärkeää tietää, mitä hän haluaa ja miten hän on tarkoittanut teoksensa olevan esillä. Lähtökohta näyttelyn rakentamisessa on, että teokset esitetään kunnioittavasti ja taiteena. Mikäli resurssit eivät jostain syystä riitä kuin sinitarraripustukseen hämärällä käytävällä, kannattaa jättää töiden esittäminen toiseen kertaan.

Jokainen onnistunut ja ammattitaidolla rakennettu näyttely on hyvää mainosta koko erityistaidetoiminnan alalle, mutta myös kielteistä huomiota on mahdollista saada. Aina on mahdollista, että joku näyttelyvieras on ensimmäistä kertaa erityistä tukea tarvitsevien henkilöiden tekemän taiteen äärellä. Meillä kaikilla on yhteinen vastuu, millainen mielikuva näistä kohtaamisista syntyy.

Kaikki erityistaidetoiminnassa mukana olevat henkilöt luonnollisesti tukevat osaltaan sitä, ettei vammainen henkilö joudu ikäviin tilanteisiin julkisuuden suhteen. Esimerkiksi taiteilijahaastattelujen kysymykset kannattaa pyytää toimittajalta etukäteen tutustuttaviksi tai tukihenkilö voi olla haastattelutilanteissa läsnä ja apuna.

Julkisuus on tärkeää. Arvostus pitää ansaita.

Saako teoksia myydä?

”On teoksia, joita en halua koskaan myydä. Ne ovat henkilökohtaisia. Ne kertovat minusta, lapsuudestani ja perheestäni. Ne ovat hienoja töitä. En halua, että joku muu omistaisi ne. Tarvitsen niitä enemmän itse.”

Taidemyynti kuuluu taiteilijan ammattiin. Teokset leviävät myynnin avulla maailmalle ja saavat uusia yleisöjä. Varsinkin julkisiin kokoelmiin tehdyt teosostot ovat koko alan arvostuksen kannalta tärkeitä.

Hinnasta on hyvä neuvotella yhdessä tekijän ja mentorin kanssa. Lisätukea hinnoitteluun voi pyytää galleristilta tai muilta alaa tuntevilta tahoilta. Taiteilija kuitenkin itse määrää onko teos myytävänä ja mihin hintaan.

Yleensä julkisesti esitettävällä teoksella on hyvä olla mietittynä hinta tai sitten se ei ole myytävänä. Sekä yli- että alihinnoittelu vääristävät alan hintakehitystä. Jos taiteilija ei halua luopua teoksestaan, voi teoslistaan merkata ”ei myytävänä.” Jos hintoja ei haluta kirjata näyttelyluetteloon, on hyvä kertoa keneltä asiaa voi tiedustella.

Taidemaailmassa aloittelevan taiteilijan teosten hinta on usein lähellä teoksen todellisia tuotantokustannuksia. Tuotantokustannuksiin lasketaan mukaan myös käytetty aika, ei ainoastaan materiaaleja. Tunnettuus, meritoituminen ja taiteilijaura kasvattavat teosten myyntiarvoa. Teoksen myyntihinnasta päätettäessä täytyy ottaa huomioon myyjän tai galleristin osuus.

SOPIMUSTEN TEKO

6.

Jotta turvataan kaikkien osapuolten oikeuksia, tarvitaan erilaisia sopimuksia ja lupia, joista on syytä keskustella taiteilijan kanssa. Vammalla ei tulisi olla sopimuksen teossa merkitystä, päätettiinpä, neuvoteltiinpa tai luvattiinpa sitten mitä tahansa. Avainasemassa eettisesti toimittaessa onkin esittää asiat selkokielellisesti ja selittää havainnollisesti. Kaikkien osapuolten on ymmärrettävä mitä sovitaan ja mitä se käytännössä tarkoittaa.

Kuvausluvista, haastatteluista, teosten julkisesta esittämisestä ja muusta näkyvyydestä päättää täysi-ikäinen henkilö lähtökohtaisesti itse, mutta on oikeutettu saamaan päätöksentekoa varten tarkoituksenmukaista tukea. Jos henkilöllä on edunvalvoja, töiden myynnistä ja muista vastaavista sopimuksista on tarpeen informoida häntä.

Lähtökohta sopimuksen teossa on, että erityistä tukea tarvitsevaa taiteilijaa kohdellaan samoin, kuin ketä tahansa taiteilijaa. Hyvänä käytäntönä voidaan pitää sitä, että ensin pohditaan, miten toimittaisiin niin sanotun tavallisen taiteilijan kanssa, eli ajatellaan ensin "normaalisti" ja vasta sen jälkeen "erityisesti".

Taiteilijan kanssa tulee sopia kaikista asioista, jotka koskevat hänen toimintaansa taiteilijana.

Mistä olisi hyvä keskustella sopimusten teon yhteydessä?

Seuraavassa on muutamia keskustelurunkoja sopimusneuvottelujen pohjaksi.

SOPIMUKSEN TEKO

KYSYMYKSIÄ TAITEILIJOILLE	KYSYMYKSIÄ ERITYISTAIDE-TOIMIJOILLE	LISÄTIETOA
Saatko riittävästi tukea päätöksentekoon?	Miten teillä on hoidettu sopimusasiat?	Katso lisätietoa itsemääräämisoikeudesta esimerkiksi kehitysvamma-alan verkkopalvelu Verneristä http://verneri.net/yleis/itsemaaraamisoikeus
Miten säilytät taideteoksiasi?	Miten turvata teosten oikeanlainen säilytys?	

Voiko toimintaa kuvata?

Taiteilijalta tarvittavat luvat liittyvät kuvaamiseen ja kuvien käyttöön erilaisissa medioissa. Vaikka taiteilija on jonkun palvelun piirissä, hän saa itse päättää esiintyykö hän kuvissa vai ei. Yksinkertaisinta on tehdä kuvausluvut, jotka ovat voimassa tietyn ajan.

KUVAUSLUVAT

KYSYMYKSIÄ TAITEILIJOILLE	KYSYMYKSIÄ ERITYISTAIDE-TOIMIJOILLE	LISÄTIETOA
Miten suhtaudut julkisuuteen?	Mitä toimipaikassanne ajatellaan julkisuudesta ja minkälainen tiedotusstrategia teillä on?	Esimerkkilomake löytyy tämän julkaisun liitteistä
Jos taidetoimintapaikkaanne tulee vierailijoita ja he haluavat kuvata työskentelyäsi, onko se ok?	Mitä kuvausluvista on sovittu? Oletteko miettineet vierailijoiden varalta selkeää käytäntöä?	

Mitä lupia tarvitaan taideteosten välittämiseksi?

Tarpeellisia sopimuksia ovat esimerkiksi taideteosten hankintoihin, tilaamiseen ja välittämiseen liittyvät sopimukset. Näistä kaikista löytyy esimerkkisopimus-pohjat Suomen Taiteilijaseuran sivuilta. Niitä suositellaan käytettäväksi myös erityistaidetoiminnan alalla.

TAIDETEOSTEN MYYNTI JA VÄLITTÄMINEN

KYSYMYKSIÄ TAITEILJOILLE	KYSYMYKSIÄ ERITYISTAIDE-TOIMIJOILLE	LISÄTIETOA
Onko kanssasi sovittu esimerkiksi taideteosten myymisestä?	Mitä erityistä tulee ottaa huomioon sopimusasioissa juuri teidän toiminnassanne?	Lisätietoa ja valmiit, sovellettavissa olevat sopimus-pohjat löytyvät Suomen Taiteilijaseuran sivuilta
Kuinka paljon saat korvausta teosmyynnistä?	Miten korvaukset teosmyynnistä jakaantuvat?	http://artists.fi/kategoria/kuinka-ela-kuvataiteella/sopimusmallit/

Voiko teoskuvia käyttää painotuotteissa?

Taideteosten kuvista voidaan tehdä esimerkiksi postikortteja, julisteita, kutsuja tai käyttää teoskuvia muissa dokumenteissa. On tärkeää mainita aina kuvan yhteydessä teostiedot.

KUVAOIKEUDET

KYSYMYKSIÄ TAITEILJOILLE	KYSYMYKSIÄ ERITYISTAIDE-TOIMIJOILLE	LISÄTIETOA
Oletko antanut luvan käyttää teoskuvaasi?	Onko teillä sovittu kuvankäyttöluvista?	Lisätietoa ja ohjeellisia kuvakorvaushintoja löytyy visuaalisen alan taiteilijoiden tekijänoikeusjärjestö Kuvaston sivuilta
Mitä olet saanut vastineeksi teoskuvan käyttämisestä?	Miten toimia, jos jokin kolmas taho on kiinnostunut taiteilijan teoskuvista?	http://kuvasto.fi/kuvankayttokorvaus/
Voiko teoskuvastasi käyttää vain yksityiskohtaa?		

Miten toimia taiteilijan edustajana?

Käytännössä monet taidetoimipaikat toimivat taiteilijoiden edustajina taidemaailmassa. Tämä työ muistuttaa agentin tai jopa managerin toimintaa. On tärkeää käydä säännöllisin väliajoin keskustelua taiteilijan kanssa siitä, mitkä hänen tavoitteensa taiteessa ovat.

TAITEILIJAN EDUSTAJANA TOIMIMINEN

KYSYMYKSIÄ TAITEILJOILLE	KYSYMYKSIÄ ERITYISTAIDE-TOIMIJOILLE	LISÄTIETOA
Mitkä ovat lyhyen tähtäimen tavoitteesi?	Miten voit parhaiten edistää taiteilijan tavoitteiden saavuttamista?	Agentoinnista ja manageroinnista luovilla aloilla on kirjoittanut esimerkiksi Jenni Moberg.
Mitä haluat saavuttaa tulevaisuudessa?	Minkälainen sopimusmalli sopisi teidän tarkoituksinne?	Kellarista maailmalle - agenttitoiminnan käsikirja on tilattavissa agman sivuilta http://www.agma.fi/
Voiko töitäs tarjota erilaisiin avoimiin näyttelyihin tai kilpailuihin?		
Voiko sinun taiteellisesta urastasi tehdä CV:n ja esittää sitä esimerkiksi eri näyttelyissä?		
Saako jotkut muut, kuin taidetoimipaikkasi henkilöt edistää sinun taiteellista uraasi?		

TAITEEN ARVOT JA SISÄLTÖ

7.

Oppaan päättää pohdinta erityistaidetoiminnan sisällöstä ja toimintakäytäntöjä ohjaavista arvoista.

Mitä erityistaidetoiminnassa tavoitellaan?

”Hyvinvointi on vain yksi lähestymistapa. Se ei ole meidän ensimmäinen lähestymistapamme, mutta ei sitä saa väheksyä. Se voi tulevaisuudessa työllistää taiteilijoita ja parantaa monenlaisten ihmisten ja ihmisryhmien elämänlaatua.”

”Taide on yksi väline meidän työskentelyssä. Taide ei ole itseisarvo. Se on väline arjen ja elämän hallintaan ja itseen tutustumiseen. Siinä harjoitellaan monenlaisia taitoja.”

Taide- ja kulttuuritoiminta on viime vuosina saanut yhä vahvemman jalansijan sosiaali- ja terveydenhuollon kentällä. Yleensä tätä raja-aitoja kaatavaa soveltaa taidetoimintaa toteutetaan hankkeina, joille tunnusomaista on vahva usko siihen, että kulttuurilla ja taiteella todella voidaan vaikuttaa ihmisten terveyteen ja hyvinvointiin.

Vaikka taiteella on todennettuja terveyttä ja hyvinvointia edistäviä vaikutuksia, erityistä tukea tarvitsevien ihmisten oikeutta taidetoimintaan ei ole oikein perustella pelkästään hyötynäkökulmalla. Taide ei tarvitse perusteluja, koska osallisuus taiteeseen on perusoikeus, joka kuuluu kaikille – myös vammaisille ihmisille.

Toisaalta taiteen ajatellaan usein olevan omalakista, autonomista toimintaa, jossa tavoitellaan vain taiteen omia päämääriä. Tyypillisesti tämä on ymmärretty niin, että taiteessa merkitsevät vain esteettiset tekijät, joiden mukaan sitä tulee arvottaa. Taiteella voi olla monia arvoja, eikä niiden tarvitse olla ristiriidassa keskenään. Taiteen voidaan nähdä erityistaidetoiminnassa toimivan välineenä myös muiden kuin taiteellisten tavoitteiden saavuttamiseksi. Erityistaidetoimintaa voidaan tarkastella kokonaisuutena, jossa tunnustetaan useita päällekkäisiä ja rinnakkaisia arvoja.

Erityistaidetoiminnalla on monia päämääriä, joita ohjaavat erilaiset arvot.

Taiteella voi olla merkittävä rooli erityistä tukea tarvitsevan henkilön itsetuntemuksen ja omanarvontunnon vahvistamisessa. Se voi edistää tekijänsä hyvinvointia ja jopa kuntouttaa. Henkisen hyvinvoinnin lisäksi taide voi olla apuna motorisessa kuntoutuksessa ja parantaa fyysistä toimintakykyä. Mikään mainituista seikoista ei automaattisesti vähennä syntyvien teosten arvoa taiteena.

Millaista on hyvä ja oikea taide?

”Se että saa jotain liikahtamaan. Jonkin aistin herämään. Se riittää tavoitteeksi.”

Vammaisuus ei ole asia, jota pitäisi taiteessa peitellä. Se on ominaisuus ja osa identiteettiä, joka saa heijastua vammaisen ihmisen tekemään taiteeseen. Vammaisuus on osa yhteiskuntamme moninaisuutta ja erityistä tukea tarvitsevien taiteilijoiden teokset ominaispiirteineen ovat osa kulttuurista monimuotoisuutta.

Erityistä tukea tarvitsevien taiteen tekijöiden kuvallisen ilmaisun ”normalisointi” ei ole lähtökohtaisesti toivottavaa eikä tavoiteltavaa. Esimerkiksi mikäli tekijän viiva on luontaisesti värisevä ja hento, kannattaa miettiä onko juuri tämä herkkyys hänen ilmaisullinen tyyliinsä. Jopa maneeriksi koetut kulma-auringot voivat olla tyyllisesti tärkeitä sommitteluelementtejä, joista ei kannata pyrkiä oppimaan pois.

Outsider-taidemaailma on kiinnostuneempi sellaisesta taiteesta, jossa erilaisuus ja omaperäisyys nähdään voimavarana. Outsider-taiteen historiassa tämä on johtanut tilanteisiin, jossa taiteen tekijöiltä on haluttu kieltää koulutus ja heitä on suojeltu ulkopuolisilta kulttuurisilta vaikutteilta. Tämä on väärin. Taide on silta yhteyteen ja osallisuuteen ympäröivän maailman kanssa. Erityistä tukea tarvitsevilla taiteilijoilla tulee olla mahdollisuus taideopetukseen ja kollegiaaliseen kanssakäymiseen toisten ammattitaiteilijoiden kanssa.

Ei ole olemassa oikeanlaista taidetta tai tiettyä päämäärää, johon erityistaidetoiminnassa tulisi pyrkiä. Taiteen suunnan ja sisällön päättää taiteilija itse. Kaikki tekniikat ja teemat ovat erityistaidetoimintaan yhtä sopivia. Mahdollistajien ja mentorien tehtävä on tarjota vaihtoehtoja ja tukea toimintaa, ei ohjata sen suuntaa.

Erityistä tukea tarvitsevilla henkilöillä on oikeus tehdä taidetta ja kehittyä taiteilijana omalla tavallaan, omista tarpeistaan, havainnoistaan ja tulkinnoistaan käsin, eikä ulkopuolisten taidekäsitysten määräämistä lähtökohdista. Henkilön oma ja yksilöllinen käsitys tavoiteltavasta lopputuloksesta ja onnistuneesta teoksesta ei välttämättä vastaa vakiintuneita taidekäsityksiä. Kun kunnioitetaan esteettisten arvostelmien eroja, varmistetaan paitsi yksilöä kunnioittava työskentelyilma-
piiri, myös toiminnan tulosten taiteellinen kiinnostavuus.

Kunnioita erilaisuutta myös taideilmaisussa.

Onko kaikki aiheet sallittuja?

“Täytyy ajatella myös ryhmän toimintaa, jos aiheet ahdistaa muita. Jos sellaisia aiheita on, niin parempi, että työskentelisi vähän erillään.”

Taiteen vapaus mainitaan perustuslaissa. Vapaus voidaan kuitenkin nähdä monesta näkökulmasta. Taiteen vapautta on valita teoksen muoto ja toteuttaa se haluamallaan tavalla. Vapautta on myös taiteen edellytyksenä olevien pääomien riittävän tasainen jakautuminen sekä taidemaailman mahdollisimman suuri autonomia.

Kun kysytään, missä olosuhteissa taiteen vapauden rajoittaminen sensuurin avulla on oikein, joudutaan pohtimaan sanan- ja ilmaisunvapauden rajoja yleisesti. Ristiriitaa saattaa tulla julkisen moraalin kanssa, jonka ylläpitäminen on yksi valtion keskeisistä tehtävistä. Esimerkkeinä epäsoveliaista ja julkista moraalialue loukkaavista taideaiheista on nähty uskonnollisten aiheiden herjaava käsittely ja pornografinen taide.

Erityistaidetoiminnassa mahdollistajat ovat tärkeitä taiteen vapauden puolustajia. Kaikkien aiheiden käsittelyn pitäisi olla mahdollista taiteessa, vaikka epäsoveliaisten aiheiden julkinen esittäminen ei sitä olisikaan. Taide voi olla paikka, jossa erityistä tukea tarvitseva henkilö voi käsitellä vaikeita asioita ja purkaa tunteitaan, jopa aggressioita. Tähän hänellä on oikeus.

Taiteessa voi kokeilla ja toteuttaa asioita, jotka reaali maailmassa eivät ole mahdollisia tai sopivia. Kunnioitus toisia ihmisiä kohtaan täytyy kuitenkin säilyttää, eikä esimerkiksi loukata kuvilla kenenkään kunniaa ja yksityisyyttä. Yhteisössä pitää ottaa huomioon muut yhteisön jäsenet. Toiset samassa tilassa työskentelevät voivat kokea jotkut aiheet häiritsevinä tai loukkaavina, ja myös heillä on oikeus häiriöttömään työympäristöön.

Taiteeseen kuuluu vapaus.

Saako vammaisuudesta puhua?

“Välttelen kaikkien termien käyttöä. Vammaisuudesta en halua taiteen yhteydessä puhua. Jos on pakko käyttää jotain, sanon erityistä tukea tarvitseva.”

Taidepuheessa taiteilijan elämäkertatiedoilla on tärkeä taustoittava merkitys. Niiden kautta teosten tarkastelija suhteuttaa itseään toiseen ja saa mahdollisuuden paitsi taiteilijan elämän hahmottamiseen, myös hänen taiteensa ymmärtämiseen. Vammaisuus on usein tärkeä osa vammaisen ihmisen identiteettiä. Ei siis ole syytä kätkeä sitä elämäntarinasta puhuttaessa.

Kuitenkin, jos puhutaan taiteesta ja esitellään teoksia, on hyvä miettiä, onko tekijän vammaisuutta tai erityisen tuen tarvetta tarpeen mainita. Tai missä vaiheessa esittelyä vammaisuus tuodaan esiin? Taiteesta puhuttaessa on paras aloittaa taide edellä ja pitää se pääasiana. On selvää, että kun kirjoitetaan lehdistötiedotetta, taidekritiikkiä tai vastaavaa, on analysoitava taidetta ja teoksia, ei tekijää.

Taiteesta puhuttaessa erityistä tukea tarvitsevat taiteen tekijät ovat usein kiinnostuneita, onko tarkasteltava taide tehty erityistaidetoiminnan puitteissa. On inhimillistä tuntea yhteenkuuluvaisuutta ja kiinnostusta samanlaisessa elämäntilanteessa eläviä ihmisiä kohtaan. Sen ei tarvitse tarkoittaa samaistumista toisen henkilön vammaisuuteen, vaan esimerkiksi samankaltaiseen työhön ja arjen ympäristöön.

Taiteilija päättää itse, onko vammaisuudesta puhuminen hänelle tärkeää.

Milloin vammaisuudesta pitää puhua?

“Yksi taiteilijoistamme ei halua puhua ollenkaan vammaisuudesta. Toinen taas tekee taidetta, joka käsittelee autismia. Hänelle on tärkeää levittää tietoisuutta taiteensa ja siitä kertovien tekstien avulla.”

Jotkut erityistä tukea tarvitsevat taiteilijat käsittelevät taiteessaan vammaisuutta. He voivat ottaa taiteellaan kantaa yhteiskunnallisiin asioihin, puolustaa vammaisten oikeuksia ja lisätä ymmärrystä vammaisuudesta. Näiden vammaistaidetta tekevien aktivistien kohdalla vammaisuuden mainitsematta jättäminen on väärin.

Jos heidän taiteensa tarkoituksena on keskustelun herättäminen, siihen on annettava mahdollisuus ja sitä on tuettava. Taide voi luoda paikan paitsi erilaisten ihmisten kohtaamiselle, myös vaikeidenkin asioiden yhdessä käsittelylle.

Pekka Elomaan johdolla Lyhdyn valokuvatyöpajassatyöskentelevä Jussi Ratia kertoo Hyvää päivää, herra Holbein -kirjassa (Mikkelin valokuvakeskus 2014), miten taiteen avulla voi tehdä kehitysvammaisuutta tutuksi suurelle yleisölle:

“Me ollaan saatu monipuolista palautetta ja olemme olleet iloisia siitä, että meidän kuvat on saaneet ihmiset liikkeelle. He ovat kysyneet, että miltä on tuntunut

olla kuvattavana ja harrastaa itse kuvaamista. Kehitysvammaisuus on se tärkein aihe ja se koskettaa. Kehitysvammaisuudesta täytyy oppia puhumaan myös valokuvanäyttelyssä, vaikka se voi olla ihmisille arka aihe. Omasta mielestäni pitäisi ottaa enemmän kehitysvammaisia huomioon, arvostaa heitä semmoisina kuin he ovat ja tulla rohkeasti vaan juttelemaan meidän kanssa näistä meidän kuvista. Me voidaan kertoa ihmisille itsestämme.”

(Ratia Satu Itkosen haastattelemana 2014, s. 111)

Saako mallikuvia käyttää?

“Apuvälineenä käytetään valokuvia. Miten menee jalka ja rakenne. Tutkitaan asioita. Kuvien kanssa päästää alkuun.”

Tekijänoikeudelliset kysymykset kuuluvat sekä juridiikan että taiteen etiikan piiriin. Ero paheksuttavan plagioinnin ja hyväksyttävän lainaamisen välillä on usein hiuksen hieno. Plagioinnilla tarkoitetaan toisen tekemän luovan työn luvaton lainaamista. Esimerkiksi valmiita mallikuvia käytettäessä on syytä muistaa, että valokuvaajalla on tekijänoikeudet ottamiinsa valokuvateoksiin samoin kuin taiteemaalarillakin maalauksiinsa.

Huomattavaa on, että plagiointi eli toisen luovan työn luvaton lainaaminen tarkoittaa yleensä kyseisen lainan julkaisua omalla nimellä. Mikäli kyseessä on opiskelu tai harjoitus, on mallikuvien käyttö sallivampaa, jos tuloksia ei tuoda julkisuuteen taiteena. Taiteilijan sen sijaan tulee teosta luodessaan pystyä tuottamaan mallikuvan pohjalta uusi, itsenäinen ja omaperäinen teos.

Lähes kaikki taiteilijat ideoivat teoksiaan median kuvavirtaa hyväksi käyttäen. Tämä on täysin hyväksyttävää, kunhan kyse on ideoinnista ja inspiraation hakeemisesta, eikä jonkin tietyn kuvan kopioinnista.

Kannustaminen valmiiden mallikuvien käyttöön loukkaa mahdollisesti paitsi tekijänoikeuksia myös tekijän taiteellista itsemääräämistä. Taiteelle on ominaista sanoma, joka valitun tekniikan kautta viestitään toisille ihmisille. Mallikuvien pohjalta työskennellessä helposti vain toisinnetaan toisen sanomaa, jolloin taiteen ydin jää tavoittamatta. Mallikuvilla on paikkansa, mutta kuvataide ei tarkoita vain kuvia. Taideteokset ovat viestejä ihmiseltä ihmiselle ja ihmisyyden ja maailman tutkimista sanallisen tiedon ulkopuolellakin.

Mieti mikä on mallikuvan sanoma ja merkitys taiteena.

Onko materiaaleilla merkitystä?

Taidetyöskentelyssä käytettävien materiaalien ja välineiden laatuun tulee kiinnittää huomiota, jotta työskentely on mielekästä ja tuloksellista. Laadukkaat taidemateriaalit myös takaavat teosten säilyvyyden, mikä on tärkeää kokoelmien muodostuksen kannalta. Vesiliukoiset ja nopeasti kuivuvat, laadukkaat akryyli-maalit on monessa toimipaikassa todettu käytännöllisiksi, niin työskentelyn nopeuden, kuin tarvittavien tilojenkin kannalta.

Taidetyöskentelyssä olisi kuitenkin hyvä käyttää tuttuja ja turvallisten materiaalien ohella myös kokeellisia, nykyaikaisia tai käsityöilmaisuuksiin viittaavia työskentelytapoja ja materiaaleja. Taiteellinen laatu ei perustu valittuihin tekniikoihin ja materiaaleihin, vaan omaan luovaan ilmaisuun. Jonkun taiteen tekijän tavoitteisiin villalanka tai kierrätyspahvi voi sopia paremmin kuin perinteiset taidemateriaalit. Vain kokeilemalla voi löytää luontevimman ilmaisutavan.

Henkilökohtaisten tarpeiden mukaan valitut työvälineet ja -materiaalit mahdollistavat onnistumisen taidetyöskentelyssä. Jos taiteen tekijällä on motorisia vaikeuksia, esimerkiksi lyhytvartiset siveltimet, liukkaat pohjamateriaalit ja sapluunat voivat ratkaisevasti helpottaa tavoitteeseen pääsyä. Ohjaajan ammattitaitoon kuuluu etsiä näitä ratkaisuja yhdessä taiteen tekijän kanssa.

Teosten taiteellinen arvo ei määräydy valitun tekniikan tai materiaalien mukaan.

Onko aina pakko onnistua?

”On joskus vaikea ymmärtää, että lopputuloksella ei ole niin suurta merkitystä, vaan prosessi on tärkeä.”

Se mitä uskomme voivamme tehdä, vaikuttaa siihen mitä kykenemme tekemään. Ratkaisevassa asemassa ovat ympärillämme olevat ihmiset. Taiteessakin mahdollistajien ja mentorien tehtävä on uskoa erityistä tukea tarvitsevan henkilön kyvykkyyteen ja tarjota tukea sitten, kun sitä tarvitaan.

Ei ole oikein päättää toisen puolesta valmiiksi mihin hän pystyy. Ihmiset helposti pyrkivät täyttämään ympäristön odotukset silloinkin, kun ne ovat negatiivisia ja vähätteleviä. Taiteessa tarvitaan kykyä ja rohkeutta kurottautua kohti tuntematonta. Mentori voi olla se sosiaalinen tuki, joka mahdollistaa riskinoton ja uudenlaisen ajattelun. On tärkeää muistaa, että myös erityistä tukea tarvitsevalle henkilölle on oikeus koetella rajojaan ja joskus epäonnistua.

Vastoinkäymisten ja epäonnistumisten kohdalla mentorin tehtävänä on auttaa käsittelemään asiaa ja kestäämään pettymys. Epäonnistuminen on osa ihmisenä olemista. Sekin on yhdenvertaisuutta.

LOPUKSI

Erytisen tuen tarve ei saa olla este taiteilijuudelle. Kaikista tukea tarvitsevista taiteen tekijöistä ei välttämättä tule taiteilijoita, mutta heillekin taide voi tarjota tärkeän kanavan itseilmaisulle. Kuvataide voi olla erityisen tärkeä ilmaisukeino ihmisille, joiden on vaikea ilmaista itseään puhumalla tai sanojen kautta. Taide tuottaa elämyksiä kaikille ja edistää tutkitusti osallisuutta ja hyvinvointia.

On todella tärkeää, että kuitenkin muistamme ja ymmärrämme, ettei erityistaide-toiminta ole vain ja ensisijaisesti sosiaalityötä. Erytistä tukea tarvitsevat taiteen tekijät eivät ole kulttuurisesta näkökulmasta palvelunsaajan roolissa. Heillä on oikeus taiteen tekemisen kautta muokata yhteistä kulttuuriamme. Heillä on taiteilijoina paljon annettavaa.

Erilaiset taiteilijat avaavat taiteessaan aina uusia ja erilaisia maailmoja. Erytistä tukea tarvitsevat taiteen tekijät eivät voi tehdä sitä ilman meitä, ilman mahdollistajia.

Jos tarkastelemme mahdollistajan toimintaa ja sen etiikkaa erityistaidetoiminnassa, meillä on kolme tahoa, joille olemme vastuussa:

- Ensimmäisenä tulee aina yksilö
- Toisena yhteisö eli se ryhmä, jossa työskentelemme ja laajemmin koko erityistaiteen kenttä
- Kolmantena tahona koko taiteen ja kulttuurin kenttä ja yhteiskunta, jossa elämme.

LYHYESTI SELKOKIELELLÄ

Tässä oppaassa kerrotaan, mitä on tärkeää ottaa huomioon, kun tehdään taidetta erityistä tukea tarvitsevan henkilön kanssa. Oppaan kirjoittaja on haastatellut kokeneita ohjaajia ja taiteilijoita.

Oppaassa mietitään, millainen on hyvä ohjaaja:

1. Mitä hän tekee?
2. Millaista tukea ja apua taiteen tekemisessä voi tarvita?
3. Miksi taiteen tekeminen on tärkeää?

Jokaisella ihmisellä on oikeus tehdä taidetta ja esittää teoksiaan muille.

Jotkut ihmiset tarvitsevat taiteen tekemiseen enemmän apua kuin toiset.

Erytistä tukea tarvitsevat henkilöt voivat olla taiteilijoita. Toisille taide on harrastus.

Jokaisen taiteen tekijän kuuluu saada tukea omien tavoitteiden saavuttamiseksi.

Läheisten ihmisten ja ohjaajien pitää uskoa taiteen tekijän kykyihin.

Taiteen tekemisessä ei voi joka kerta onnistua.

Silti kannatta kokeilla uusia asioita.

Hyvän ohjaajan tuella ja kannustavassa ryhmässä on turvallista kehittyä taiteen tekijänä.

Jokaisella ihmisellä on oikeus päättää omista asioistaan. Taiteilija saa itse päättää millaista taidetta tekee. Teosten myynnistä ja muista tärkeistä asioista tehdään sopimus.

Tässä oppaassa on kerrottu asioista, joista taiteen tekijän ja ohjaajan kannattaa keskustella ja sopia. Ohjaaja voi auttaa päätösten teossa.

Lopuksi oppaassa mietitään, miksi taidetta tehdään. Eri ihmiset arvostavat taidetta eri syistä. On tärkeää, että meillä on monenlaista taidetta.

LÄHTEITÄ JA LISÄTIETOA

Eettinen toiminta:

Talentia, 2013.

Arki, arvot, elämä, etiikka. Sosiaalialan ammattilaisen eettiset ohjeet.

http://www.talentia.fi/files/558/Etiikkaopas_2013_net.pdf

Lakeja ja säädöksiä:

Kehitysvammaisten verkopalvelu Vernerin

Lait

<http://verneri.net/yleis/lait>

Kehitysvammaisten verkopalvelu Vernerin

Osallisuuden ja työn laatukriteerit

<http://verneri.net/yleis/osallisuuden-ja-tyon-laatukriteerit>

Kettuki, 2015.

Kohti yhdenvertaista taidetta. Strategia-asiakirja 2016–2020.

http://kettuki.fi/uploads/files/KETTUKIN_strategia_asiakirja_A5_web.pdf

Suomen perustuslaki, 1999.

<http://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/1999/19990731>

Valtakunnallinen vammaisneuvosto:

Vammaisia koskevaa lainsäädäntöä

http://www.vane.to/index.php?option=com_content&view=article&id=26&Itemid=8

YK, 2016.

Yleissopimus vammaisten henkilöiden oikeuksista ja sopimuksen valinnainen pöytäkirja.

http://www.ykliitto.fi/sites/ykliitto.fi/files/vammaisten_oikeudet_2016_net.pdf

Selkokielen viestintä:

Selkokeskus.

<http://selkokeskus.fi>

Selkeää ja saavutettavaa viestintää.

<http://verneri.net/>

Taidetoiminnan työsuojelusta:

<http://taidetyosuojelu.net/>

Taiteilijana toimiminen:

Ornamo, 2016.

Miten hinnoittelen taiteeni.

<https://www.ornamo.fi/fi/kysymys/miten-hinnoittelen-taiteeni/>

Suomen taiteilijaseura. Kuinka elää kuvataiteella.

<http://artists.fi/kuinka-elaa-kuvataiteella/>

Tekijänoikeudet:

Finlex, 2016.

Tekijänoikeuslaki.

<http://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/1961/19610404>

Kuvasto, 2015.

Kuvaoikeuksien ABC.

<http://kuvasto.fi/kuvaoikeuksien-abc/>

Tekijänoikeus, 2015.

Tekijänoikeuden ABC. Kopiraitti.

<http://www.tekijanoikeus.fi/wp-content/uploads/2015/03/kopiraitti-esite.pdf>

Tekijänoikeus, 2014.

Tekijänoikeus suojaa luovaa työtä.

<http://www.tekijanoikeus.fi/wp-content/uploads/2015/05/Tekijänoikeus-suojaa-luovaa-työtä-2014-web.pdf>

Tekijänoikeus, 2014.

Tekijänoikeuden loukkaukset.

<http://www.tekijanoikeus.fi/wp-content/uploads/2015/05/Tekij%C3%A4noikeuden-loukkaukset-2014-web.pdf>

Hyödyllisiä sivustoja:

Autismisäätiö: <http://www.autismisaatio.fi/>

Kehitysvamma-alan verkopalvelu: <http://verneri.net/>

Kehitysvammaisten tukiliitto: <http://www.kvtl.fi/>

Kehitysvammaliitto: <http://www.kehitysvammaliitto.fi>

LUPA VALOKUVAAMISEEN JA VALOKUVIEN KÄYTTÖÖN

julkaisut, joissa valokuvia voidaan julkaista, tarkoittavat verkko- ja lehtijulkaisuja, ilmoituksia, oppaita, esitteitä ja muita painettuja julkaisuja.

Annan luvan itseni valokuvaamiseen ja valokuvien käyttöön:

RASTITA VAIHTOEHDOT:

Julkaisuissa

Sosiaalisen median sovelluksissa,
kuten Facebookissa tai Twitterissä

En anna lupaa valokuvaamiseen/kuvien käyttöön

Päiväys _____

Allekirjoitus _____

Nimenselvennys _____

Sähköposti tai puhelinnumero _____

Tämä sopimus on voimassa allekirjoituspäivästä _____ saakka.

KETTUKI

YHDENVERTAINEN TAIDE